

Válečné události v Janově Dolině z roku 1942–1943

Popisuje občanka Janovy Doliny Janina Orlovská-Losek^[3]

(popis v Informačním bulletinu 27. volyňské divize Armije Krajowe č. 50 a 51 z roku 1996)

Překlad z polského jazyka: Jiří Větrovec, 2007, příbuzný Anny Levové narozený v Janově Dolině

V roce 1928 vznikla osmnáct kilometrů od města Kostopol na Volyni dělnická osada Janowa Dolina jako nové dělnické sídliště při otevřených lomech pro těžbu kvalitní žuly. Lomy zaměstnávaly okolo 3500 dělníků. Osada sestávala z více než stovky dřevěných, tzv. finských domků uprostřed krásné lesní krajiny. Byla plně elektrifikovaná s kompletní vodovodní kanalizací. V roce 1939 měla již přes 2500 obyvatel, z toho osmdesát procent Poláků. Byla dokončena železniční trať do Kostopole, postaven kostel, sedmitřídní škola, nemocnice, vodní nádrž či sportovní hřiště střeleckého klubu. Farnost Janowa Dolina vznikla v roce 1936 vyčleněním některých obcí z farnosti Derážna, Kostopole, Japlocka, Klínu, Staveckého, Kotowščiny, Mejdanku, Obsarku, Volky, Holovické, Lubaš Velká, Widumka, Podlužné, Podzbaž, Půlbieda, Stydniska, Stawek, Trabica, Wordcelůvka, Žálinská, Volka, Zbuž, Žalina. Proboštem farnosti byl kněz František Pluta, po jeho zatčení NKVD v roce 1939 se farářem stal kněz Leon Spiewak. Farnost měla zděný kostel – kapli postavenou v roce 1825 na náklady kněze Michala Radzivila z Podlužného.

Válečné události v Janově Dolině popisuje tamější občanka Janina Orłowska-Losek v Informačním bulletinu 27. volyňské divize AK č. 50 a 51 z roku 1996. Níže uvádím část její práce: „Po vstupu Rudé armády a anexi východního pohraničí se do Janowy Doliny přestěhovalo hodně Rusů. Ti obsadili většinu řídicích funkcí v kamenolomech. Místní policejní stanici obsadily větším počtem nově vzniklé milice a také příslušníci NKVD. Bylo zatčeno několik desítek Poláků, mezi nimi ředitel kamenolomu Ing. Šudkowski, jeho náměstek Ing. Nowinski, ředitel školy Zaremski nebo velitel policie Januchowski. Zatčen byl i místní probošt, kněz František Pluta.

Začalo ničivé hospodářství. Značně byla zvýšena těžba žuly a započalo masové kácení lesů v okolí kamenolomů a osady. Vše se masově vyváželo do SSSR. Životní podmínky se katastrofálně zhoršily. Následné přistěhovalectví nových obyvatel, zejména Rusů, zapříčinilo tíživý nedostatek bytů a životních potřeb, jejichž dodávky byly nepravidelné. Byl zaveden přidělový systém, což vedlo k vytváření front v obchodech.

Začátkem února došlo k deportacím z Janowy Doliny desítek polských rodin do Archangelské oblasti na těžbu dřeva, mladí lidé byli posíláni do vyhnanství na práci v uhelných dolech Doněcké uhelné pánve, do táborů nucených prací a do armádních pracovních táborů.

Po vstupu německých vojsk v roce 1941, nadšeně vítaných ukrajinským obyvatelstvem, bylo v krátkém čase jmenováno nové vedení kamenolomů a městské správy. Vznikla nová policie. Místní hotel byl obsazen příslušníky německé armády v počtu asi sto mužů. V okolí Janowy Doliny byly postaveny táborové baráky obehnané ostnatým drátem a určené pro sovětské zajatce.“

Sebeobrana

Miečislav Kobylecki, občan Boruwki, ve své zprávě udává, že v době Vánoc v roce 1941 byl najat na práci Stanislavem Pawlowským do kovárny v dílně kamenolomu. V červnu 1942

vstoupil v Kostopoli za přítomnosti poručíka Pawlowského (alias „Cuchaje“) i kapitána „Bomby“ do řad AK (Armia Krajowa) v podzemí. Vojenský výcvik vedl předválečný zástupce velitele policie v Malynsku František Kwiczol, zaměstnanec lesní správy. Členy byli mimo jiné: Stefan Pietrikowicz, který zahynul v listopadu 1942 při jízdě do Luninca, Chorzycielski, Kosarzicki, Podlewski, Mazurek. V srpnu 1942 oddíl poručíka Pawlowského využil chvilkové nepřítomnosti německé policie, která pronásledovala uprchlé sovětské zajatce, provedl útok na policejní stanici a získal sedmáct pušek, pět pistolí, ruční granáty a munici. V březnu 1943 přepadli příslušníci partyzánského oddílu Bulby (bulbovci) vesnici Čudovov v okrese Derážno, kde zamordovali rodiny Dobrowských (dvě osoby) a Barčíkových. Ve stejném čase byl zavražděn Antonín Romaniuk s celou rodinou. Kobylecki vypráví: „Dubrawska zahlédla mrtvé dítě, muže jí vraždí na dvorku, tak utekla oknem. Kolem domku bylo křoví a mokřina. Začali po ní střílet. Upadla a zůstala ležet. Bulbovci se domnívali, že ji zasáhli. Ona ležela půl dne v té mokřině až do setmění. Za nastalé tmy šla k rodičům čtyři kilometry od Boruwki. Byl březen 1943. I já jsem byl toho dne v Boruwce. Vracím se do Janowy Doliny a hlásím to Pawlowskému. Druhý den Pawlowski s Kwiczolem rozhodli o vyslání několika mužů do Boruwki. Vydali jsme se lesem třináct kilometrů pod vedením Pawlowského: Mazurek, Podlewski, Kosarzycki, já a Kobylecki. Prošli jsme šťastně lesy, vyhýbali se vesnicím, odpočali si a zpozorovali jsme, že bulbovci něco chystají. Radíme hospodářům Boruwki, aby utekli... vtom se objevil Ukrajinec Serghei Kopernik a obrací se na hospodáře: „Pane, utíkejte, já také uteču spolu s vámi, nebo všechny Poláky vymordují!“ K útěku bylo možno využít tří cest. Rozhodli jsme se k útěku po silnici, je to dál, ale bezpečnější. Na cestu se vydalo sedmadvacet povozů z Boruwki a Jozefiny. Vydali jsme se na cestu, osm kilometrů lesem a dva kilometru do Suska. V Susku na nás Ukrajinci nijak nezareagovali, jenom přihlíželi. Ještě jeden kilometr lukami k mostu přes Horyň a dále jedenáct kilometrů do Klewania. Ubytovali jsme uprchlíky a sami jsme odpočívali. Ráno při návratu jsme zahlédli polonahé lidi. Byli to ti, co zůstali v Boruwce a Jozefine a nechťeli odejít s námi. Jejich rodiny byly vyvražděny, domy vypáleny, zahynulo tam přes dvacet osob. Vracíme se lesem do Janowy Doliny. Cestou potkáváme uprchlíky z Pendyk. Ti vyprávěli, že téže noci byla osada vypálena a lidé vyvražděni. Opatrně jsme se blížili k Pendykam. Uviděli jsme plno mrtvých těl. Bulbovci rabovali statky, ale nemohli jsme zaútočit v otevřeném terénu, i když jsme měli automatické zbraně. Bylo nás jen pět. V noci jsme dorazili do Janowy Doliny. Během těchto dnů v naší nepřítomnosti se zde počet obyvatel zvětšil o vystěhovalce z okolních vesnic. Počítali s tím, že tady bude bezpečněji, že německá posádka bude obyvatele bránit. Nestalo se tak...! Stal se opak!!!“

Nájezdy ukrajinských bojůvek na polská sídla v okolí Janowy Doliny začaly už brzy na jaře roku 1943. Hned po Popeleční středě (7. února) napadly bandy Ukrajinců žijící ve vesnici Zlázno. Jan a Jadwiga Karmanovi oznamují, že Ukrajinci zavraždili tehdy hodně osob, mezi nimi lékárníka Matwina, žijícího u mostu přes Horyň. Žena utrpěla osmatřicet bodných ran, přesto se dovezla do nemocnice v Janowě Dolině, kde však nakonec jako pacientka za dva a půl měsíce uhořela, jelikož tuto nemocnici banderovci vypálili. Ukrajinské bojůvky vyvraždily 23. března všechny obyvatele osady Klín Stawiecky. V březnu se začaly stahovat mraky i nad Janowou Dolinou. Prvním signálem ohrožení bylo, jak to popisuje Janina Orlowska-LOSEK: „...byl zajat mladý Ukrajinec nesoucí v košíku granáty a pistole. Přiznal, že má za úkol zbraně předat Ukrajinci Romaniukovi, úředníku na velitelství kamenolomů. Romaniuk se po zatčení ukázal jako jeden z vůdců partyzánské bandy. V jeho sklepe byl objeven celý arzenál zbraní. Spolu s Romaniukem byli odhaleni lesník z Janowy Doliny, žijící v hájovně nad Horyněm, a také nadlesní z blízké vesnice Podlužno – Krawczuk. Všichni tři byli Němci zastřeleni a budovy hájovny v Podlužném Němci zapálili; usmrtili také ženu

Krawczuka a jeho dvě děti. V té době spálili Ukrajinci dlouhý dřevěný most přes řeku Horyň, spojující Janowu Dolinu se Zláznem a mnoha místy na druhé straně řeky.

Začátkem dubna 1943 se hrozba napadení Janowu Doliny stala více pravděpodobnou. Docházelo k případům, kdy se několik osob z osady vzdálilo a bylo zavražděno v okolních lesích. Ukrajinci také ostřelovali z automatických zbraní vlak jedoucí z Kostopole. V okolních lesích pozorovali podezřelé pohyby neznámých osob. Množily se výhrůžky, mimo jiné, že ‚velikonoční vajíčka budou malovaná krví Poláků‘.

Přepadení a záhuba města

Nadešel Zelený čtvrtek 22. dubna 1943. O půlnoci 23. dubna z okolních lesů a budov kamenolomu začala střelba z ručních i automatických zbraní. Ukrajinci obklíčili celé město a postupující systematicky dům od domu každý polévali benzinem, naftou nebo jen obložili slámou a smolnými loučemi, zpravidla od vchodu, domy podpalovali. Okny vhažovali granáty, do prchajících stříleli, zabíjeli každého, koho dopadli, sekýrami nebo je nabodávali na vidle. Útočníků bylo velmi mnoho. Podle pozdějších propočtů se odhadovalo, že na každý dům připadlo osm až deset banditů, mezi nimi mnoho ukrajinských děvčat. Zavládla hrůza, vřava a hluk. Těm, kterým se podařilo uniknout z hořícího domu, pomáhal zalesněný terén. Domy hořely jako obrovské pochodně. Současně Němci, za dřevěným opevněním hotelu, zahájili silnou palbu z kulometů. Kolem samotného hotelu stříleli do všeho, co se hýbalo. Lidé utíkali, využívajíce nerovnosti terénu mezi ulicemi uprostřed lesů. Ti, kterým se nepodařilo uniknout, se s krajním zděšením ukrývali ve sklepích domků v naději, že tam plameny neproniknou. Bohužel! Právě z těchto lidí se nikdo nezachránil! Žár a dým byly tak silné, že se lidé udusili, byli spáleni na uhlé nebo doslova upečeni zaživa. Náš dům (Janiny Losek) byl podpálen zezadu, protože vchod byl pro žháře nepřístupný z důvodu německé střelby. Otec zachoval rozvahu a zalévali jsme oheň vodou z misek a věder otvory po vyhozených střešních taškách. Obklíčení a pohroma města, masakrování obyvatelstva trvaly do svítání. Kolem čtvrté hodiny ranní létaly německé výzvědné letouny nad hořícím městem. Je docela možné, že právě letadla vyplašila bandity. Ti se stáhli do lesů a střelba utichla. Kdo přežil, opouštěl úkryt. Ti, kteří se neměli kam vrátit, se scházeli u několika málo zachovalých domů. Mnozí z lidí byli jen v nočním prádle. Ušpinění, vyděšení, poranění i opaření. Aby se mohli nějak obléci, vybírali po různu oděvní svršky ze zachovalých domů. Dvě zdravotní sestry, Jadzia a Vladka Hatne, ošetřovaly raněné. V našem bytě se sešlo asi třicet osob, mezi nimi pětičlenná rodina Wojcikova a inženýr Wyrzykowski. O něco později jsme se vydali hledat známé rodiny. Byl to tragický pohled na okolí! Stromy i domy dohořovaly, vanul nesnesitelný zápach spálených těl a zvířat. Na ulici Z byly vypáleny všechny domy zcela, vyčnívaly jen zděné pahýly komínů. Podobné to bylo na ulicích A, C, E i na ulici G, kde stála budova školy, byty úředníků a nemocnice. Zachovalo se jen několik domů v ulicích A a B, ke kterým Ukrajincům bránila v přístupu německá střelba z opevněného hotelu. Ukrajinci se pokoušeli podpálit i hotel, sídlo Němců, přičemž Němci útok odrazili a zabili několik útočníků. Vypálena byla drtírna kamene a další správní a hospodářské objekty kamenolomů. Naproti tomu se zachovaly budovy ředitelství, pošta, policejní stanice a zděné stavby elektrárny a mechanizační dílny. Na spáleništi u domu B/32, vlastně ve velké otevřené jámě, jsme rozpoznali ohořelé kostry manželů Jakubowských, tchána a tchyně Ing. Wyrzykowského. Na ulici B/44 ohořelé pozůstatky celé rodiny Snarských – sedm osob. Na protější straně ulice pan Ziola rozpoznal ohořelé tělo své tchyně, paní Garbysové, která zahynula ve sklepení zaživa, upečená do červena. Na ten otřesný pohled nelze nikdy zapomenout! V lese mezi ulicemi A a B jsme našli pozůstatky několika osob, mezi nimi důchodce-legionáře staršího seržanta Šaniaka, účastníka dvou válek – 1. světové války a války polsko-bolševické v roce 1920. Na ulici Z/8 se udusila ve sklepení celá osmičlenná

rodina Zagorowých. Bylo možné je rozeznat, jejich těla neohořela docela. Mezi nimi leželo mrtvé tělíčko děcka, příkrčeného a tisknouceho se ke stěně. V jednom domku na ulici A jsme poznali udušená těla Ing. Mejkštejna a jeho ženy. Jejich dcera přežila jen díky tomu, že pracovala s několika ženami v kuchyni u Němců. Střelba je zastihla ve chvíli, kdy se vracely z práce. Zachránily se skokem do otevřeného septiku, kde vydržely do rána. Nohy těchto děvčat byly spálené od splašků dezinfikovaných vápnem. Bratr paní Mejkštejnové se zachránil, když byl jako řidič vyslán Němci služebně mimo Janowu Dolinu.

Nemocnice zřízená v jednom z úřednických domů na hlavní ulici G (okružní) shořela spolu s pacienty. Pouze starého, ležícího Ukrajince útočníci vynesli s lůžkem. Lékař Dr. Alexander Bakinowski, jeho žena Alžběta a mladý student medicíny Jan Borusiewicz byli na dvoře před domem zabiti sekýrami do hlavy. Zanechané stopy svědčí o tom, že si museli kopat vlastní hroby. Naši známí, kteří je pohřbívali, vyprávěli, že měli tváře zmasakrované a student Borusiewicz si na prsou tiskl křížek. Dále mezi zavražděnými bylo děvčátko z vesnice Zlázno.

Podle svědectví Czeslava Landy zahynula také celá rodina stavebního technika Kowalského. Ten nešťastný Velký pátek zjevil zachráněným občanům tu tragédii, která se zde odehrála minulé noci. Odhaduje se, že téměř 600 lidí se stalo obětí tohoto barbarského činu. Všichni zachránění usilovali o co nejrychlejší opuštění tohoto dohořívajícího spáleniště a zapáchajícího vzduchu, vznášejícího se nad městem. Možnost odjezdu však v dané chvíli nebyla. Železniční trať z Janowy Doliny do Kostopole byla bandity zavalena kmeny stromů. Nastala noc. Z obav před dalším útokem Němci umožnili vstup na jejich opevněné území, naštěstí však k opakovanému útoku nedošlo. Po té truchlivé noci, plné obav, se roznesla zvěst, že dvě velké pracovní skupiny, jedna od Janowy Doliny a druhá od Kostopole, likvidují závaly na železnici. Prověřovalo se také, zda trať není podminovaná a nejsou uvolněné a prohýbané kolejnice.“

Ze vzpomínek překladatele

Do roku 1943 se městečko Janowa Dolina postupně stalo vyhlášeným výletním místem, kam každoročně jezdila mládež i dospělí na rekreace a na junácké tábory v překrásných okolních lesích.

Ze vzpomínek Anny Levové

„Naše rodina Doležalova se vše dozvěděla od strýce Větrovce. Ten byl obuvníkem, a tak se asi dostával k různým drbům snáze nežli lidé, kteří nebyli mezi lidmi. Něco se chystalo, takže se ty dvě rodiny sebraly, sbalily a utekly se do lesa schovat. Další rodina Mikulcova tomu nevěřila a zůstala v domě, takže skutečně prožili nepředstavitelnou hrůzu, protože kdo vyběhl ven, toho zastřelili, kdo nevyběhl ven, tomu podpálili dům. Takže Janowa Dolina lehla popelem. Oni to přežili a vyprávěli. Nevěřili, že se něco takového může stát, ale přeci jenom si udělali maximální zásoby vody, takže se jim asi podařilo hasit a uhasit, že přežili. Potom dodávali i jako poslední (vzpomínku), že jim hořel nějaký trám, takže si i muži pomohli močením.“

[1] Armija Krajowa, též psáno jako Armia Krajowa.

[2] Polsky Janowa Dolina, česky Janova Dolina. Dnes se obec jmenuje Bazaltovo.